

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЕҢБЕК ЗАҢНАМАСЫН РЕФОРМАЛАУ: ӘЛЕУМЕТТІК ӘРІПТЕСТІК ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Тұрлыханқызы Қ.^{1,*} , Хамзина Ж.А.¹ , Бурибаев Е.А.²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.
*e-mail: kuralay_turlykhan@mail.ru, mmmmmp13@mail.ru, yermek-a@mail.ru

Аңдатпа: Қазіргі кезеңде білім беру саласындағы еңбек қатынастары құқықтық реформалаудың өзекті нысанына айналып отыр. Бұл салада қалыптасқан еңбек қатынастарының ерекшелігі – оның тек экономикалық қырларымен шектелмей, сонымен қатар әлеуметтік, мәдени және адами капиталды дамытуға бағытталған кешенді сипатқа ие болуында. Қазақстан Республикасындағы педагогтардың құқықтық мәртебесін айқындау, олардың еңбек құқықтарын қорғау, еңбек жағдайларын жетілдіру, сондай-ақ білім беру ұйымдарында әлеуметтік әріптестік механизмдерін енгізу қажеттілігі білім беру жүйесін жаңғыртудың маңызды алғышарттарының бірі ретінде қарастырылады.

Аталған зерттеу жұмысының мақсаты – білім беру саласындағы еңбек қатынастарын құқықтық тұрғыдан реформалаудың бағыттарын, әлеуметтік әріптестік институтының рөлін және құқықтық реттеудің тиімді тетіктерін ғылыми негіздеу. Зерттеуде халықаралық тәжірибе мен ұлттық құқықтық базаның салыстырмалы-талдамалық шолуына сүйене отырып, білім беру қызметкерлерінің еңбек құқықтарын қамтамасыз етудегі кемшіліктер мен құқықтық олқылықтар айқындалады. Сонымен қатар, педагогтардың әлеуметтік қорғалуын арттыру және еңбек дауларын шешудегі құқықтық кепілдіктерді күшейту жолдары ұсынылады. Мақалада еңбек құқығы мен білім беру құқығының түйісу нүктесінде пайда болатын күрделі құқықтық қатынастарды кешенді түрде реттеу қажеттілігі атап көрсетіліп, осы салада әлеуметтік әріптестік механизмдерін (ұжымдық шарттар, келісімдер, кәсіби бірлестіктер мен кәсіподақтардың рөлі) дамыту перспективасы ғылыми тұрғыда талданады.

Кілт сөздер: еңбек құқығы, білім беру саласы, құқықтық мәртебе, әлеуметтік әріптестік, еңбек шарты, педагог, құқықтық реттеу, еңбек дауы.

Кіріспе

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін жариялаған сәттен бастап, мемлекеттіліктің конституциялық негізінде адам құқықтары мен бостандықтарын ең жоғары құндылық ретінде тану қағидаты бекітілді. Бұл қағидат білім беру кеңістігінде де, еңбек қатынастарында да жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын толық көлемде қамтамасыз ету міндетімен тығыз байланысты. Әсіресе, білім алу құқығы мен еңбек ету құқығының өзара байланысы мен сабақтастығы әлеуметтік мемлекет қағидаттарын іске асырудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Қазіргі жаһандану жағдайында азаматтардың білім алу құқығын іске асыру қоғам мен мемлекет дамуының стратегиялық маңызды факторы ретінде танылады. Бұл құқықтың толыққанды жүзеге асырылуы, бір жағынан, еңбек нарығына сапалы мамандарды дайындауды, екінші жағынан, адамның еңбек ету құқығын тиімді жүзеге асыруын қамтамасыз етеді. Осы тұрғыдан алғанда, білім беру саласындағы адам құқықтарының сақталуы еңбек құқығының нормаларымен тығыз байланыста көрініс табады. Өйткені адамның еңбекке қабілеттілігі мен кәсіби құзыреттілігі көбіне оның алған білімінің сапасына тәуелді.

Білім беру ортасындағы қатынастарды құқықтық реттеу тәсілдерін қайта қарау – тек білім туралы заңнама үшін ғана емес, сонымен бірге еңбек туралы заңнаманың тиімділігін арттыру үшін де өзекті. Себебі, адамның кәсіби біліктілігі мен еңбекке қабілеттілігін заңды түрде тану, оны мойындау және қорғау – еңбек құқығының іргелі міндеттерінің бірі. Осы міндетті іске асырудың құқықтық негізі ретінде еңбек саласына қатысты заңнамалармен қатар, білім беру туралы заңнаманы да жетілдіру қажеттілігі арта түседі.

Мемлекет басшысы Қасым–Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм» атты Қазақстан халқына Жолдауында білім беру жүйесін жаңғыртудың маңыздылығы ерекше атап көрсетіліп, бұл саладағы реформалар азаматтардың әлеуетін арттырумен қатар, қоғамның әл–ауқатын арттырудың басты құралы ретінде танылды. Бұл ұстаным білім беру мен еңбек саласының арасындағы өзара байланысты жаңа деңгейге көтеріп, адами капиталдың сапасын арттыруға бағытталған құқықтық саясатты іске асырудың қажеттілігін көрсетеді» [1].

Сонымен қатар, отандық заң ғылымында білім беру саласындағы адам құқықтары мен бостандықтарын құқықтық қамтамасыз ету мәселелері әлі де болса кешенді әрі жүйелі түрде зерттелмеген. Бұл жағдай білім беру мен еңбек қатынастарының түйіскен тұстарында туындайтын құқықтық қатынастарды теориялық–құқықтық аспектіде жан–жақты зерделеуді және құқықтық реттеудің үйлесімді механизмін әзірлеуді өзекті етеді. Мұндай механизм еңбек нарығының талаптарына сай келетін сапалы білім беру жүйесін қамтамасыз етудің, сондай–ақ еңбек құқығымен сабақтас құқықтық институттарды дамытудың негізін қалайды.

Материалдар мен әдістер

Осы зерттеу жұмысында білім беру саласындағы еңбек қатынастарын құқықтық тұрғыдан талдауға бағытталған кешенді әдіснамалық тәсілдер қолданылды. Зерттеудің материалдық негізін Қазақстан Республикасының Конституциясы [2], «Білім туралы» [3] және «Педагог мәртебесі туралы» заңдары [4], Еңбек кодексі [5], сондай–ақ Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттар мен конвенциялар, атап айтқанда, Халықаралық еңбек ұйымының құжаттары құрайды. Сонымен қатар, ғылыми монографиялар, нормативтік–құқықтық актілердің қолданылуына байланысты сот тәжірибесі, ресми статистикалық деректер мен сараптамалық баяндамалар да зерттеу дереккөздері ретінде пайдаланылды.

Зерттеудің әдіснамалық негізін жалпығылымдық және арнайы–құқықтық әдістер құрайды. Диалектикалық әдіс білім беру саласындағы еңбек қатынастарының табиғатын, дамуын және ішкі қарама–қайшылықтарын ашуға мүмкіндік берді. Тарихи–құқықтық әдіс еңбек заңнамасының эволюциясын, соның ішінде педагогтердің құқықтық мәртебесін қалыптастырудағы кезеңдерді зерделеуде қолданылды. Формальды–заңи әдіс ұлттық заңнама нормаларының мазмұнын ашып көрсетуге, ал салыстырмалы–құқықтық әдіс халықаралық тәжірибені ескере отырып құқықтық реттеудің балама үлгілерін анықтауға бағытталды.

Сонымен қатар, жүйелік талдау мен құрылымдық–функционалдық әдістер әлеуметтік әріптестік институтының құқықтық механизмдерін, еңбек дауларының реттелуін және білім беру кеңістігінде еңбек қатынастарының субъектілері арасындағы өзара іс–қимыл ерекшеліктерін кешенді бағалауға мүмкіндік берді. Статистикалық және эмпирикалық деректерге сүйене отырып, еңбек қатынастарының қазіргі жай–күйі мен құқықтық реттеудегі проблемалық аспектілер анықталды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы әлемдік үрдістерге сәйкес білім беру жүйесін кең көлемде реформалауда. Бұл реформалар халықтың жаңа әлеуметтік және кәсіби дағдыларды меңгеруіне, еңбек нарығында икемділігін арттыруға және кәсіби ұтқырлығын қамтамасыз етуге бағытталған. Аталған процестердің барлығы еңбек құқығымен реттелетін еңбек қатынастарына тікелей әсер етуде. Яғни, білім беру мен еңбек саласының нормативтік–құқықтық базаларын үйлестіру және өзара сабақтастығын қамтамасыз ету қажеттілігі туындап отыр.

Мемлекеттің білім беру саласына қатысты қабылдаған «Жайлы мектеп» [6], «Ауылда денсаулық сақтауды жаңғырту» [7], «Қолжетімді интернет» [8] секілді ұлттық жобалары оқытудың жаңа мазмұны мен технологияларын апробациялауға, сондай–ақ білім беру қызметін ұйымдастырудың жаңа нысандары мен құқықтық тетіктерін қалыптастыруға бағытталған. Бұл бастамалар еңбек заңнамасы саласына да әсер етпей қоймайды, себебі кәсіби дайындық деңгейі мен еңбек дағдылары еңбек қатынастарында шешуші рөл

атқарады. Сонымен қатар, еңбек нарығындағы тең мүмкіндіктер, кәсіби бағдар беру, кадрларды қайта даярлау, еңбек етуге құқығы бар тұлғаларға білім беру қызметінің қолжетімділігін қамтамасыз ету – барлығы еңбек құқығы мен білім беру құқығының түйісетін тұстары болып табылады.

Білім беру саласы тек педагогикалық құрылым ғана емес, сонымен қатар, әлеуметтік, еңбек, әкімшілік, қаржылық және басқа да қоғамдық қатынастардың тоғысқан күрделі жүйесі болып табылады. Бұл салада қалыптасатын құқықтық қатынастардың реттелуі мемлекет пен құқық теориясы, еңбек және білім беру құқығы сияқты салалық құқық салалары, сондай-ақ мемлекеттік басқарудың практикалық құралдары үшін де ерекше маңызға ие. Өйткені, білім алу құқығы мен еңбек ету құқығының өзара байланысы еңбек заңнамасында да көрініс табуы тиіс: мысалы, кәсіби даярлық, біліктілікті арттыру, қайта оқыту, еңбек нарығындағы тең мүмкіндіктер және жастардың жұмыспен қамтылуы мәселелері – барлығы да екі құқық саласының түйісу нүктесінде орналасқан.

Білім беру жүйесі әлемнің дамыған мемлекеттерінде тек экономикалық емес, сонымен қатар, еңбек ресурстарының сапасы мен әлеуметтік әділеттіліктің көрсеткіші ретінде де қарастырылады. Бұл орайда, еңбек заңнамасында көзделген жұмысқа қабылдау, еңбекке ақы төлеу, еңбек жағдайларын қамтамасыз ету секілді нормалар білім беру нәтижелеріне тікелей тәуелді. Қазақстанның Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы мен Еуропалық кеңістіктегі интеграциялық процестерге белсенді қатысуы шеңберінде ұлттық білім беру жүйесін өзге елдердің тәжірибесімен үйлестіру – еңбек ресурстарының халықаралық бәсекеге қабілеттілігін арттырудың және жұмыс күшінің сапасын арттырудың қажетті шарты.

Сол себепті, бірыңғай білім беру кеңістігін қалыптастыру мен халықаралық еңбек стандарттарына бейімделу, білім беру мен еңбек құқықтарының өзара үйлесімділігін қамтамасыз ететін жаңа құқықтық тетіктерді қажет етеді. Бұл – жаһандану жағдайында ұлттық мүддені халықаралық деңгейде қорғау мен азаматтардың еңбек етуге және білім алуға тең құқығын қамтамасыз етудің өзекті бағыттарының бірі болып табылады.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының білім беру саласындағы заңнамалық базасының дамуында «Білім туралы» заң мен басқа да нормативтік-құқықтық актілер арасында қайшылықтар мен үйлесімсіздіктердің жиі кездесуі байқалады. Білім беру процесін реттейтін көптеген заңға тәуелді актілердің (ережелер, нұсқаулықтар, регламенттер және т.б.) бір мезгілде қолданыста болуы білім беру қатынастары субъектілерінің – соның ішінде педагогтердің, қызметкерлердің және білім алушылардың – құқықтары мен міндеттерін нақты және біркелкі түсінуіне айтарлықтай кедергі келтіреді.

Бұл өз кезегінде еңбек қатынастары саласына да әсерін тигізеді, себебі білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін тұлғалар еңбек құқығының субъектісі ретінде тек қана еңбек шартын орындап қоймай, сонымен қатар педагогикалық қызметтің құқықтық және этикалық нормалары шеңберінде әрекет етеді. Алайда құқықтық регламенттердің бытыраңқылығы олардың еңбек құқықтары мен әлеуметтік кепілдіктерін тиімді қорғауға кедергі келтіруі мүмкін. Сонымен қатар, нормативтік актілерді қабылдау барысындағы мекемелер арасындағы үйлесімсіздік, білім алушылар мен ата-аналардың құқықтық сауаттылығының төмендігі, сондай-ақ педагогтердің құқықтық мәдениетінің жеткіліксіздігі білім беру кеңістігіндегі еңбек қатынастарының тұрақтылығына қауіп төндіреді. Мұндай құқықтық ала-құлалық еңбек құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыру барысында құқықтық коллизиялар мен құқықбұзушылықтардың пайда болуына алып келуі ықтимал. Осыған байланысты қазіргі кезеңде білім беру саласындағы еңбек қатынастарын да қамтитын, жүйелі әрі кешенді кодификациялық құқықтық акт қабылдау қажеттігі туындап отыр. Бұл акт білім беру жүйесінде әрекет ететін барлық субъектілердің, соның ішінде педагогтер мен техникалық персоналдың еңбек құқықтық мәртебесін нақты бекітіп, нормативтік қайшылықтарды жоюға ықпал етуі тиіс. Сонымен қатар, бұл құжат педагогикалық қызметтің құқықтық стандарттарын, еңбек шарттарын, кәсіби жауапкершілікті, әлеуметтік кепілдіктерді және еңбек дауларын шешу тәртібін де нақтылауға бағытталуы қажет.

Білім беру кеңістігіндегі құқықтық қатынастарды теориялық талдау барысында адам құқықтарының, соның ішінде еңбек құқығының бір бөлігі ретінде білім алу және еңбек ету құқықтарының өзара байланысы арта түседі. Атап айтқанда, педагогтің еңбек қызметі оның кәсіби дайындық деңгейіне, біліктілігін арттыруға, әдістемелік қолдауға және нормативтік реттеуге тікелей тәуелді. Мұндай тәуелділік білім беру мекемелеріндегі еңбек қатынастарын білім беру құқығымен біртұтас жүйеде қарастыру қажеттігін көрсетеді.

Қазақстандық және шетелдік зерттеулер білім беру саласындағы құқықтық реттеу тетіктерін жетілдіру қажеттігін дәлелдейді. Мысалы, Н.В. Bourina мен L.A. Dunaeva еңбектері жоғары білім беру сапасын қамтамасыз ету және оның құқықтық негізін қалыптастыру мәселелеріне арналған. Бұл зерттеулерде білім беру сапасы мен еңбекке орналасу мүмкіндігінің арасындағы тікелей байланыс ғылыми тұрғыдан негізделген [9].

Білім беру ортасы – тек әлеуметтік–мәдени кеңістік ғана емес, сонымен қатар еңбек құқығы субъектілерінің өзара әрекеттестік алаңы ретінде де сипатталуы тиіс. Бұл кеңістікте педагог, әдіскер, психолог, әкімшілік қызметкер және басқа да қызметкерлер еңбек заңнамасының нормаларына сәйкес өз қызметін жүзеге асырады. Сондықтан, білім беру ортасының құқықтық сипаттамасы еңбек қатынастарының спецификасын да қамтуы тиіс.

К. Nurasheva және М. Aueзов сипаттағандай, «құқықтық орта – бұл құқықтар мен міндеттердің нормативтік негізін, оларды қорғау және іске асыру тәртібін белгілейтін күрделі құқықтық жүйе. Осы тұрғыдан алғанда, білім беру ортасының құқықтық құрылымына еңбек қатынастарын реттейтін құқықтық тетіктерді (еңбек шарты, тәртіп, жалақы, қауіпсіздік, педагогтің кәсіби мәртебесі және т.б.) интеграциялау қажеттігі туындайды» [10]. Сондай-ақ, білім беру саласындағы еңбек қатынастарын педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік тұрғыдан ғана емес, еңбек құқығының теориясы мен практикасындағы өзгерістер тұрғысынан қайта қарау – нормативтік–құқықтық реформалардың басты бағыттарының бірі болуы тиіс.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңының 10-бабында «білім беру жүйесі» ұғымына берілген құқықтық анықтама бұл жүйенің негізгі құрылымдық элементтерін – білім беру ұйымдарын, мемлекеттік стандарттарды, басқару органдары мен инфрақұрылымды қамтитындығымен сипатталады. Дегенмен, бұл анықтама білім беру саласында қалыптасатын күрделі әлеуметтік–құқықтық қатынастардың табиғатын толық көлемде ашып көрсете алмайды. Нақтырақ айтқанда, ол білім беру жүйесінің институционалдық және ұйымдастырушылық құрылымына басымдық беріп, білім беру кеңістігіндегі құқықтық мәртебе, субъектілік өзара әрекеттестік, еңбек қатынастарының құқықтық табиғаты және құқықтық кепілдіктер жүйесі сынды өлшемдерді қамтымайды» [3].

Осыған байланысты қазіргі кезеңде педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік–мәдени ғылыми тұжырымдармен қатар, білім беру ортасын құқықтық категория ретінде ұғыну қажеттілігі туындап отыр. Бұл ретте, білім беру ортасының нормативтік–құқықтық моделін қалыптастыру – білім беру қатынастарына қатысушы субъектілердің (білім алушылар, педагогтер, әкімшілік қызметкерлер, ата-аналар және т.б.) құқықтық мәртебесін, өзара іс-әрекетінің құқықтық қағидаттарын, сондай-ақ олардың еңбек және білім алу құқықтарын жүзеге асыру тетіктерін нақты айқындайтын құқықтық негіздерді құруды талап етеді.

Мұндай модель, өз кезегінде, білім беру кеңістігіндегі еңбек қатынастарының құқықтық реттелуін, педагог қызметкерлердің кәсіби және әлеуметтік кепілдіктерін, олардың құқықтық қорғалу деңгейін арттыру мәселелерін де қамтуы тиіс. Себебі, білім беру саласы – бұл тек білім беру қызметін ұйымдастыру алаңы ғана емес, сонымен қатар, еңбек құқығы субъектілерінің (әсіресе педагогтердің) қызметтік құқықтары мен міндеттері жүзеге асатын сала.

Құқықтық реттеудің кешенді тәсілі білім беру процесінде орын алатын еңбек қатынастарын, әкімшілік тәртіпті, кәсіби қызметті бағалау мен ынталандыру жүйесін, сондай-ақ тәртіптік және құқықтық жауапкершілік тетіктерін де жүйелеуді көздейді. Сонымен бірге, мұндай модель құқықтық қауіпсіздіктің, заңдылықтың сақталуының, еңбек дауларын тиімді шешудің, білім алушылардың құқықтарының кепілдіктерін бекітудің

заманауи құралына айналуы тиіс. Осылай, білім беру ортасының нормативтік–құқықтық моделі білім беру саласындағы адам құқықтарын кешенді қамтамасыз етудің, құқықтық реттеудің тиімділігін арттырудың, білім беру сапасын арттыру мен білім беру процесінің заңдылығын қамтамасыз етудің маңызды элементі ретінде қарастырылуы қажет. Бұл бағыттағы ғылыми негізделген құқықтық саясат қазіргі құқықтық жүйені жетілдірудің басым бағыттарының бірі ретінде қарастырылуға лайық.

Қазіргі кезеңде еуропалық интеграциялық процестер қоғамдық өмірдің барлық салаларына, соның ішінде адам құқықтарын қамтамасыз ету мен құқықтық реттеу салаларына терең ықпал етуде. Бұл үдеріс білім беру кеңістігіндегі құқықтарды қорғау мен іске асырудың тетіктерін жаңаша қарастыруды талап етеді. Атап айтқанда, білім алу құқығы адам құқықтарының құрамдас бөлігі ретінде білім беру саласының құқықтық реттеу объектісіне айналып, халықаралық және ұлттық құқықтың іргелі институттарының бірі ретінде қалыптасты.

Білім алу құқығының еңбек құқығымен байланысы өзекті ғылыми мәселелердің бірі болып табылады. Себебі бұл құқықтың жүзеге асуы тікелей түрде еңбек ету құқығымен, кәсіптік бағдар мен мамандық таңдау еркіндігімен, қоғамдық еңбекте тең қатысу мүмкіндігімен және лайықты еңбек жағдайларымен тығыз байланысты. Білім алған тұлғаның еңбек нарығында сұранысқа ие маман болып қалыптасуы – әлеуметтік әділеттіліктің және еңбек саласындағы тең құқықтылық қағидаларының жүзеге асуының кепілі болып табылады.

1948 жылғы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында жарияланған білім алу құқығы білім беру саласындағы негізгі әмбебап халықаралық шарттармен толықтырылып, мемлекеттердің бұл саладағы міндеттерін нақтылайды [11].

Ғылыми әдебиетте білім алу құқығы көбіне әлеуметтік–мәдени немесе әлеуметтік–экономикалық құқықтардың құрамында қарастырылады. Бұл позицияны қазақстандық ғалым А.И. Бирманова қолдай отырып, оны тұлғаның әлеуметтік дамуына ықпал ететін, өмір сүру сапасына әсер ететін іргелі құқық ретінде сипаттайды [12]. Ал D. Kiel бұл құқықты әлеуметтенудің және шығармашылық әлеуетті іске асырудың негізі ретінде сипаттап, оны адамның «екінші буындағы» әлеуметтік құқықтарының қатарына жатқызады [13]. Дегенмен, білім алу құқығының табиғи құқықтар қатарына жататын–жатпайтыны жөнінде зерттеушілер арасында пікір алуандығы бар. Атап айтқанда, А.Н. Кокотов пен М.И. Кукушкин, «бұл құқықты позитивтік сипаттағы әлеуметтік құқық ретінде қарастыруды ұсынады. Бұл пікір еңбек құқығымен де үндеседі, себебі білім беру арқылы қалыптасқан кәсіби біліктілік еңбек шартының ажырамас құрамдас бөлігіне айналады және еңбекке қабілеттіліктің құқықтық негізін қалайды» [14].

Осылайша, білім алу құқығы қазіргі құқықтық жүйеде тек білімге қолжетімділікпен шектелмей, еңбек құқығы саласындағы субъектілік қабілеттілік пен әлеуметтік кепілдіктерді іске асырудың негізгі алғышарты ретінде танылуы тиіс. Бұл тұрғыда мемлекет білім беру жүйесі мен еңбек саласының өзара байланысын құқықтық реттеудің тиімді құралдары арқылы үйлестіріп, азаматтардың әлеуметтік қорғалуын және тұлғалық дамуын қамтамасыз етуі қажет.

Бұл модель еңбек құқықтық қатынастарды түсіндіруде де өзектілігін сақтайды. Атап айтқанда, жұмыс беруші мен жұмыскер арасындағы құқықтық байланыстарды талдағанда тараптардың мәртебесін заң жүзінде нақты анықтау – еңбек дауларын шешудің, құқықтарды қорғаудың, заңсыз әрекеттерге жол бермеудің құқықтық негізі болып табылады [15].

Сонымен қатар, білім беру саласындағы тұлғалардың – оқытушылар, білім алушылар, әкімшілік қызметкерлер – құқықтық мәртебесі мен жағдайы да еңбек құқығымен тікелей байланысты. Мәселен, білім беру мекемелерінде еңбек ететін педагогтардың құқықтық жағдайы олардың кәсіби міндеттерімен, педагогикалық еркіндігімен, академиялық бостандықтарымен және еңбек қауіпсіздігімен реттеледі. Олардың мәртебесі, бір жағынан, жалпы еңбек заңнамасымен, екінші жағынан, білім беру туралы салалық нормативтік актілермен айқындалады. Бұл ретте, білім беру саласының субъектілері екі құқық саласының – еңбек және білім беру құқығының – түйіскен жерінде орналасады.

Білім беру саласындағы еңбек қатынастарын құқықтық реттеу мәселелері қазір ерекше өзектілікке ие. Әсіресе, педагогтардың мәртебесін құқықтық тұрғыда нақты айқындау, олардың әлеуметтік кепілдіктерін күшейту және еңбек жағдайларын жетілдіру – ұлттық заңнаманы жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі. Бұл орайда, «Педагог мәртебесі туралы» заң білім беру саласы мен еңбек құқығының тоғысу нүктесінде қабылданған маңызды акт болып табылады. «Құқықтық мәртебе» мен «құқықтық жағдай» ұғымдарын ғылыми айналымда біріздендіру, олардың еңбек және білім беру қатынастары контекстіндегі мазмұнын нақтылау – құқықтық терминология мен құқық қолдану практикасының жүйелілігін қамтамасыз ету үшін маңызды. Бұл құқықтық реттеудің сапасын арттырып, адам құқықтарының сақталуын қамтамасыз етуде кешенді тәсілді қалыптастыруға ықпал етеді.

Қорытынды

Білім беру саласындағы еңбек заңнамасын реформалау – қазіргі кезеңдегі әлеуметтік, құқықтық және институционалдық өзгерістердің ажырамас құрамдас бөлігі ретінде ерекше маңызға ие. Бұл реформалардың негізгі мақсаты – білім беру кеңістігінде еңбек құқықтарын тиімді іске асыруға жағдай жасау, педагогтер мен өзге де қызметкерлердің құқықтық мәртебесін нақты айқындау, олардың әлеуметтік кепілдіктері мен кәсіби құқықтарын құқықтық тұрғыдан қорғаудың пәрменді тетіктерін қалыптастыру болып табылады. Әлеуметтік әріптестік қағидаттарына негізделген реформалар еңбек қатынастарына қатысушылар арасындағы өзара сенімділік пен теңгерімді жауапкершілікті қамтамасыз етіп, білім беру жүйесінде еңбек дауларының алдын алуға және кәсіби ынтымақтастықты нығайтуға ықпал етеді. Бұл ретте еңбек заңнамасын білім беру саласының ерекшеліктеріне бейімдеу, нормативтік-құқықтық актілер арасындағы жүйесіздікті жою және құқық қолдану тәжірибесін біріздендіру қажеттілігі туындайды.

Құқықтық реттеу перспективаларының негізгі бағыты – білім беру ортасын еңбек құқықтарының толыққанды іске асырылатын кеңістігі ретінде тану, еңбек қатынастарын реттеуде кешенді тәсілді қалыптастыру және ұлттық заңнаманы халықаралық еңбек стандарттарына сәйкестендіру. Осы бағыттағы заңнамалық реформалар білім беру саласындағы адам капиталын дамытуға, әлеуметтік әділеттілік қағидатын орнықтыруға және құқықтық мемлекеттің іргетасын нығайтуға қызмет етеді.

Қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің «AP25793729 – Реформалау және жаңғырту: Қазақстан Республикасының Еңбек кодексін дамыту стратегиялары» жобасы аясында әзірленді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

- 1 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы Әділетті Қазақстан: заң мен тәртіп, экономикалық өсім, қоғамдық оптимизм. – 2024 жылы 2 қыркүйек – [Электрондық ресурс]. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K24002024_1
- 2 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
- 3 «Білім туралы» Қазақстан Республикасының Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 24 қазандағы № 487–IV Заңы – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000487>
- 4 «Педагог мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 тамыздағы № 645 қаулысы. – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000645>
- 5 Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414–V ҚРЗ. – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414>
- 6 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы: «Жайлы мектеп» білім беру саласындағы пилоттық ұлттық жобасын бекіту туралы: 2022 жылдың 30 қарашасы №963 бекітілген (2024 жылғы 18 наурыздағы өзгерістер мен толықтыруларымен қоса) – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000963>

7 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. «Ауылда денсаулық сақтауды жаңғырту» пилоттық ұлттық жобасын бекіту туралы: 2022 жылдың 30 қарашасы №962 бекітілген (2023 жылғы 21 қыркүйектегі өзгерістер мен толықтыруларымен қоса) – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000823>

8 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. Байланыс саласындағы «Қолжетімді интернет» ұлттық жобасын бекіту туралы: 2023 жылдың 27 қазандағы №949 бекітілген – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000949>

9 Bourina H.V., Dunaeva L.A. The conceptual model of the artificial linguistic educational environment for achieving oral communication skills in a second foreign language // E-Learning and Digital Media. – 2019. – Vol. 16. – P. 63–76.

10 Nurasheva K., Auezov M. Educational Area of the Central Asian Region: Problems and Prospects of Integration // World Applied Sciences Journal 30 (Innovation Challenges in Multidisciplinary Research & Practice). – 2014. – P. 131–140.

11 Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы: біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылдың 10 желтоқсаны № 217 А (III) қабылданған – [Электрондық ресурс]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>

12 Birmanova A.I. Cultural rights in the human rights system: issues of theory. // Bulletin of the Karaganda University. – 2018. – Vol. 4(92). – P. 99–106.

13 Kiel D. No Caste Here? Toward a Structural Critique of American Education // D. Kiel Penn State Law Review. 2015. – Vol. 119. Iss. 3. – P. 611–644.

14 Кокотов А.Н., Кукушкин М.И. Конституционное право России: Учебник. – М.: Издательство: Норма, – 2008 г. – 544 с.

15 Golovina S.Y. The impact of labor legislation liberalization on the quality of working life (on the example of Russia and Kazakhstan) // Labor Law in Russia and Abroad, 4. – 2021. – Vol. 9. – P. 612–640.

REFERENCES:

1 Memleket bassysy Qasym-Jomart Toqaevtyñ Qazaqstan halqyna Joldaуy Ädiletti Qazaqstan: zañ men tärtip, ekonomikalyq ösim, qoғamdyq optimizm – 2024 jylы 2 qyrküiek [The message of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan is a just Kazakhstan: Law and order, economic growth, public optimism – September 2, 2024]. – [Elektrondyq resurs]. – URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K24002024_1 [in Kazakh]

2 Qazaqstan Respublikasynyñ Konstitusiasy: 1995 jylғы 30 тамызда respublikalyq referendumda qabyldanған [Constitution of the Republic of Kazakhstan: adopted at the republican referendum on August 30, 1995] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> [in Kazakh]

3 «Bılım turaly» Qazaqstan Respublikasynyñ Zañyna özgerister men tolyqtyrular engizu turaly Qazaqstan Respublikasynyñ 2011 jylғы 24 qazandaғы № 487–IV Zañы [On amendments and additions to the law of the Republic of Kazakhstan "On education" of the Republic of Kazakhstan dated October 24, 2011 No. 487–IV] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000487> [in Kazakh]

4 «Pedagog мәртеbesi turaly» Qazaqstan Respublikasy Zañynyñ jobasy turaly Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ 2019 jylғы 31 тамыздағы № 645 qaulysy [About the draft Law of the Republic of Kazakhstan "On the status of a teacher" the Republic of Kazakhstan was announced on August 31, 2019, No. 645 resolution] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000645> [in Kazakh]

5 Qazaqstan Respublikasynyñ Eñbek Kodeksi Qazaqstan Respublikasynyñ Kodeksi 2015 jylғы 23 qaraşadaғы № 414–V QRZ [The Labor Code of the Republic of Kazakhstan The Code of the Republic of Kazakhstan 2015, November 23, No. 414 defense system] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414> [in Kazakh]

6 Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ qaulysy: «Jaily mektep» bılım beru salasыndaғы pilottyq ұlttyq jobasyn bekitu turaly: 2022 jylдың 30 qaraşasy №963 bekitilgen 2024 jylғы 18 nauryздағы өзgerister men tolyqtyrularymen qosa [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan: On approval of the pilot national project in the field of education "comfortable school" Approved on November 30, 2022, No. 963 with amendments and additions dated March 18, 2024] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000963> [in Kazakh]

7 Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ qaulysy. «Auylda densaulыq saқтаudy jaңғыrtu» pilottyq ұlttyq jobasyn bekitu turaly: 2022 jylдың 30 qaraşasy №962 bekitilgen (2023 jylғы 21 qyrküiekteгі өзgerister men tolyqtyrularymen qosa) [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan. On approval of the pilot national project "Modernization of healthcare in rural areas" approved as of November 30, 2022 No. 962 (including changes and additions as of September 21, 2023)] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000823> [in Kazakh]

8 Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ qaulysy. Bailans salasыndaғы «Qoljetimdi internet» ұlttyq jobasyn bekitu turaly: 2023 jylдың 27 qazandaғы №949 bekitilgen [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan. On the approval of the national project "Accessible Internet" in the field of communications approved No. 949 of October 27, 2023] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000949> [in Kazakh]

9 Bourina H.V., Dunaeva L.A. (2019). The conceptual model of the artificial linguistic educational environment for achieving oral communication skills in a second foreign language // E-Learning and Digital Media. vol. 16. – pp. 63–76.

10 Nurasheva K., Auezov M. (2014). Educational Area of the Central Asian Region: Problems and Prospects of Integration // World Applied Sciences Journal 30 (Innovation Challenges in Multidisciplinary Research & Practice). – pp.131–140.

11 Adam qūyqtarynyñ jalpyğa birdei deklarasiyası: birikken Ûlttar Ûiymy Bas Asambleiasynyñ rezolüsiyasymen 1948 jyldyñ 10 jeltoqsany № 217 A (III) qabyldanğan [Universal Declaration of Human Rights: adopted by United Nations General Assembly resolution No. 217 A (III) of December 10, 1948] – [Elektrondyq resurs]. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> [in Kazakh]

12 Birmanova A.I. (2018). Cultural rights in the human rights system: issues of theory. // Bulletin of the Karaganda University. vol. 4(92). – pp. 99–106.

13 Kiel D. (2015). No Caste Here? Toward a Structural Critique of American Education // D. Kiel Penn State Law Review. vol. 119. Iss. 3. – pp. 611–644.

14 Kokotov A.N., Kukuşkin M.İ. (2008). Konstitusionnoe pravo Rosii: [The Constitutional law of Russia:] Uchebnik. – M.: İzdatelstvo: Norma, – 544 p. (in Russian)

15 Golovina S.Y. (2021). The impact of labor legislation liberalization on the quality of working life (on the example of Russia and Kazakhstan) // Labor Law in Russia and Abroad, 4. vol. 9. – pp. 612–640.

РЕФОРМИРОВАНИЕ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕРСПЕКТИВЫ СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА И ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Тұрлыханқызы Қ.^{1,*}, Хамзина Ж.А.¹, Бурибаев Е.А.²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Республика Казахстан, г. Алматы

²Жетысуский университет имени И. Жансугурова, Республика Казахстан,
г. Талдыкорган

*e-mail: kuralay_turlykhan@mail.ru, mmmmp13@mail.ru, yermek-a@mail.ru

Аннотация: На современном этапе трудовые отношения в сфере образования становятся актуальной формой правового реформирования. Особенностью сложившихся в этой сфере трудовых отношений является то, что они не ограничиваются только экономическими аспектами, но имеют комплексный характер, направленный на развитие социального, культурного и человеческого капитала. Необходимость определения правового статуса педагогов в Республике Казахстан, защиты их трудовых прав, совершенствования условий труда, а также внедрения механизмов социального партнерства в организациях образования рассматривается как одна из важнейших предпосылок модернизации системы образования.

Цель данной исследовательской работы – научное обоснование направлений правовой реформы трудовых отношений в сфере образования, роли Института социального партнерства и эффективных механизмов правового регулирования. В исследовании, опираясь на сравнительно-аналитический обзор международного опыта и национальной правовой базы, выявляются недостатки и правовые пробелы в обеспечении трудовых прав работников образования. Кроме того, будут предложены пути повышения социальной защищенности педагогов и усиления правовых гарантий в разрешении трудовых споров. В статье подчеркивается необходимость комплексного регулирования сложных правоотношений, возникающих на стыке трудового права и права на образование, научно анализируется перспектива развития механизмов социального партнерства (коллективных договоров, соглашений, роли профессиональных объединений и профсоюзов) в данной сфере.

Ключевые слова: трудовое право, сфера образования, правовой статус, социальное партнерство, трудовой договор, педагог, правовое регулирование, трудовой спор.

REFORMING LABOR LEGISLATION IN THE FIELD OF EDUCATION: PROSPECTS FOR SOCIAL PARTNERSHIP AND LEGAL REGULATION

K. Turlykhankyzy^{1,*}, Zh.A. Khamzina¹, Ye.A. Buribayev²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Republic of Kazakhstan, Almaty

²Zhetysay university named after I.Zhansugurov, Republic of Kazakhstan, Taldykorgan

*e-mail: kuralay_turlykhan@mail.ru, mmmmp13@mail.ru, yermek-a@mail.ru

Abstract: At the present stage, labor relations in the field of education are becoming an urgent form of legal reform. The peculiarity of the existing labor relations in this area is that they are not limited only to economic aspects, but have a complex character aimed at the development of social, cultural and human capital. The need to determine the legal status of teachers in the Republic of Kazakhstan, protect their labor rights, improve working conditions, and introduce social partnership mechanisms in educational institutions is considered one of the most important prerequisites for modernizing the education system.

The purpose of this research work is to scientifically substantiate the directions of legal reform of labor relations in the field of education, the role of the Institute of Social Partnership and effective mechanisms of legal regulation. The study, based on a comparative and analytical review of international experience and the national legal framework, identifies shortcomings and legal gaps in ensuring the labor rights of education workers. In addition, ways to increase the social protection of teachers and strengthen legal guarantees in resolving labor disputes will be proposed. The article highlights the need for comprehensive regulation of complex legal relations arising at the intersection of labor law and the right to education, and scientifically analyzes the prospects for the development of social partnership mechanisms (collective agreements, agreements, the role of professional associations and trade unions) in this area.

Keywords: labor law, education, legal status, social partnership, employment contract, teacher, legal regulation, labor dispute.